

УДК 811.163'27'26-26

ЧОРНОГОРСЬКА МОВА СЬОГОДНІ (СОЦІОЛІНГВАЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Людмила Васильєва

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
milav2000@yahoo.com*

У статті розкрито сучасний стан розвитку чорногорської мови як офіційної у зв'язку з набуттям Чорногорією статусу незалежної держави. Для вирішення мовних питань у державі 2008 р. створено Раду з питань стандартизації. В «Офіційному кур'єрі» за сприяння Міністерства освіти і науки Чорногорії вийшов друком правопис чорногорської мови, де відображено низку її специфічних ознак. Проте досі в країні фактично функціонує дві мови: сербська і чорногорська.

Ключові слова: чорногорська мова, офіційна, стандартна мова, штокавська система, мовна норма.

Із соціолінгвістичного погляду, сербська, хорватська, боснійська і чорногорська мови є самостійними, кваліфікуються як стандартні, їх використовують у художній літературі, для викладання дисциплін у школах та вищих навчальних закладах, для трансляції радіо- й телепередач, у періодичних виданнях тощо. Хоча вони генетично співвідносні зі штокавськими говірками, умови й чинники їх розвитку, тенденції формування, літературні традиції, зовнішні впливи – поряд із тими спільними особливостями, які за певних об'єктивних умов сприяли мовному зближенню, – мають також і багато розбіжного між собою.

Мета нашої статті – висвітлити сучасний стан розвитку чорногорської мови, яка останньою серед мов штокавської системи одержала статус офіційної, проаналізувати деякі соціальні, політичні, культурні чинники цього явища. З огляду на це ми ставимо перед собою завдання: розкрити провідні концепції, пов'язані з літературною мовою та варіантами; закономірності існування в сербсько-хорватській мові двох і чотирьох корелятивних мовних варіантів; звернути увагу на деякі лінгвальні особливості чорногорської мови в межах спільної діасистеми; порівняти функціонування чорногорської мови та інших мов – боснійської, сербської, хорватської; описати суспільні чинники, які сприяють нормуванню і кодифікації чорногорської мови.

У статті використаємо конкретно-історичний підхід з урахуванням хронологічних і ситуативних характеристик мовних явищ та взаємозв'язку між ними. Головними в методиці дослідження є прийоми кореляції мовного матеріалу з позамовними чинниками, встановлення типології мовних ситуацій. Для цього ми застосували описовий метод, узагальнивши низку спостережень і висновків, наших та інших авторів з тих чи тих питань розвитку і стандартизації мов. До статті долучено дані нашого соціолінгвістичного експерименту і результати статистичних підрахунків під час аналізу даних соціологічного опитування.

Питання, пов'язані з тим, що в мові, якою розмовляють серби, хорвати, босняки та чорногорці, завжди існували передумови для визнання чотирьох мовних

стандартів, можуть видатися дискусійними лише для незнайомих з природою мовного стандарту. З цього приводу близько 30 років тому чітко висловився американський мовознавець У. Браун на зустрічі з лінгвістами в місті Сараєві (тодішня югославська Республіка Боснія та Герцеговина). У його виступі йшлося власне про два визнані тоді варіанти літературної мови: сербсько-хорватську мову і хорватсько-сербську, а також було згадано боснійсько-герцеговинський різновид, дещо чорногорський, йшлося і про відсутність єдності в сербсько-хорватському/хорватсько-сербському стандарті та про його недоліки з погляду нормування [1: 89–96].

Вирішуючи питання, пов'язані з літературною мовою і варіантами, Г. В. Степанов схилився до варіантів, стверджуючи, що у формулі «мова-варіант» термін «мова» означає якусь множину окремих варіантних підсистем, тобто лінгвістичну ситуацію, коли спільна літературна мова виявляється радше як тенденція чи ідеальна мета (завдання), ніж як реальність [2: 308]. Варіанти в межах сербсько-хорватської мови попередньо не могли стати окремими мовами лише тому, що їх поєднувала єдина система норм, де окремі розбіжні позиції оголошувалися дублетами (або варіантами), які можна замінити один одним без застережень, аби зберегти цілісність єдиного комунікативного простору. За всіма іншими критеріями, пов'язаними з відношенням до діалектної системи, за якими здійснюється вибір певного мовного факту з норми відповідно до національної маркованості цього вибору і незважаючи на те, що цей вибір не відповідав би плану виразу, варіанти в будь-який час могли перерости в стандарти. І це трапилося тоді, коли для цього було створено суспільні передумови, знято бар'єри для виходу зі спільної системи норм формування окремих державних утворень, що уможливило функціонування сепаратних норм. Отож боснійська, хорватська, сербська та чорногорська мови сьогодні є окремими мовами, коли йдеться про мовний стандарт, що не викликає сумнівів, попри те, що відмінності між ними є меншими, ніж між будь-яким із цих стандартів та якоюсь із народних говірок штокавського діалекту.

Статус окремої стандартної мови дедалі рідше пов'язують з кількістю та якістю відмінностей щодо іншої літературної мови, і це дало підстави Д. Брозовичу вважати мову «нормованим інструментом для вищої інтернаціональної цивілізації певної соціально-етнічної формації, сьогодні, звичайно, нації, і завдяки цій функції мова заслуговує на означення «стандартна» [3: 33]. Відштовхуючись від цього, сербський соціолінгвіст М. Радованович доповнив свою модель етапів у процесі нормування сербсько-хорватської/хорватсько-сербської мови новими фазами: інтеграції, варіалізації, поляризації, дезінтеграції і промоції. На його думку, поляризація, дезінтеграція і промоція потрібні для пояснення явищ національних варіантів, їхньої інавгурації в окремі стандартно-мовні вислови, а згодом інавгурації цих висловів в окремі мови, передовсім на тлі сербсько-хорватських літературномовних суперечностей, а також для того, щоб цими фразами «через усі процедури можна було б приєднати (до сербського та хорватського стандартів. – Л. В.) сьогодні вже актуальну, принаймні з погляду мовної політики», боснійську мову [4: 405], а також чорногорську.

Розглядаючи питання відмінностей між стандартами, Д. Брозович, зокрема, зазначає: «Першою умовою того, що діалектні основи двох стандартних мов значною мірою відрізнялися одна від одної, було те, що вони повинні і в територіальному, і в мовному значенні бути досить далекими в межах діасистеми... Якщо в субстанції та структурі двох стандартних мов тієї самої діасистеми немає важливих відмінностей, тоді ми наближаємося до поняття варіанта стандартної мови» [3: 33] не як до умови,

котра, як уже зазначалось, втратила силу (варіанти стали стандартами), а як до «рецидиву у свідомості деяких лінгвістів, які, щоб підтвердити або посилити стандартність будь-якої з чотирьох названих мов, першим своїм завданням щодо нормування вбачають збільшення відмінностей між ними» [3: 92], зрозуміло, на тих рівнях, де це можливо (докладніше див.: [3: 30; 5: 17–32]). А можливо, це там, де ці відмінності найменш значущі для природи мови – у правописній нормі чи у виборі лексики. Правописна норма не визначає характеру мови, вона перебуває поза мовною системою, а вибір лексики в жодній літературній мові неможливо чітко підвести під мовні критерії, якщо йдеться про автохтонну лексику. Так критеріями і засобами, які є, насамперед, інструментами мовної культури, намагаються вирішувати питання, які лежать у межах структури мови або мовної норми, мабуть, тому, що для цього досить докласти мінімальних зусиль. У цьому випадку не береться до уваги той факт, що стандартні мови є не генетично-типологічними, а соціологічними категоріями і що для них, аби стати окремими, не потрібно збільшувати відмінності щодо інших стандартних мов.

Надання офіційного статусу чорногорській мові пов'язують з набуттям Чорногорією незалежності. Проте досі в країні фактично функціонує дві мови: сербська (з іскавським варіантом рефлексу давнього ятя) і чорногорська. Ними виходять періодичні видання, друкуються й перекладаються книжки, відбуваються театральні вистави, виступи по радіо й телебаченню діячів культури, науки. Навколо мовного питання не вшухає полеміка, усе це викликає напруження. Отже, ситуацію, що склалася останніми роками з мовою в Чорногорії, варто розглядати, передусім, у зв'язку з лінгвальними чинниками і системою суспільних відносин та інтересів народів, що населяють країну.

Ще 1970 р. Д. Брозович у праці «Стандартна мова» [3] виклав теоретичні обґрунтування моделі варіантів щодо сербсько-хорватської мовної спільноти. Наведемо погляди автора на ці варіанти стисло, отож:

– варіанти є «адаптацією єдиної літературної мови до традицій і суспільних потреб народів, що окреслені соціолінгвальними формаціями»;

– фактично варіант стандартної мови функціонує для народу, який його використовує, так само, як народна мова – для того народу, який нею послуговуються [3: 30].

На думку Д. Брозовича, сербсько-хорватська мова була сукупністю діалектів, пов'язаних на рівні абстракції. У межах цієї групи кожна нація мала власний мовний стандарт, який якісно відрізнявся від іншого в межах спільної діасистеми. Стандартну мову він визначає як «автономну форму мови, завжди внормовану та функціонально полівалентну, що виникає тоді, коли одна етнічна чи національна формація, приєднавшись до інтернаціональної цивілізації, починає в ній користуватися власним ідіомом, який до цього часу функціонував лише для потреб етнічної цивілізації» [3: 28]. А вже варіанти є різновидами єдиної стандартної мови, адаптованими до традицій окремих народів, що послуговуються мовою. За допомогою цієї теоретичної моделі функціонування сербсько-хорватської мови вперше в сербокroatистиці було зроблено спробу розв'язати мовні проблеми всіх народів, які послуговуються сербсько-хорватською мовою.

У 1985 р. учений робить певні модифікації та уточнення щодо положень власної теорії. Згідно з версією науковця 1985 р., існує одна сербсько-хорватська мова як система південнослов'янських діалектів між хорватсько-словенським кордоном на південному заході і сербсько-македонським та сербсько-болгарським кордоном на

південному сході, що походить із праслов'янської мови. На території цієї діасистеми на основі діалектної бази новоштокавиці розвинулася абстрактна модель стандартної мови, яку, за зразком стандартної тосканської (для італійської) й стандартної кастильської (для іспанської), можна назвати нейтрально стандартною новоштокавицею, розуміючи її як код. З огляду на різний розвиток цивілізаційно-мовної надбудови у стандартній новоштокавиці, формуються різні конкретні реалізаційні різновиди. Це два поляризовані варіанти – хорватський і сербський, специфічний мовний різновид у Боснії та Герцеговині, який теоретично тоді ще не опрацьовано (Д. Брозович називає його «боснійсько-герцеговинським стандартно-мовним виразом»); теоретично ще менше опрацьований різновид мови, що функціонує в Чорногорії [6: 83–84]. Отож у межах сербсько-хорватської стандартної мови, як стверджував ще 1985 р. Д. Брозович, фактично існували чотири реалізації.

Розглянемо деякі лінгвальні чинники, які підтверджують існування чорногорської мови. Наприклад, звернімо увагу на фонетичний рівень мови. Сербські чи хорватські приголосні, з огляду на їхню дзвінкість чи глухість, мають пари: $b - p$, $d - t$, $g - k$, проте пари для c серед приголосних немає. Беручи до уваги концепцію Р. Катичича про те, що система є мережею відносин, а структура – заповненою мережею відносин [7: 28–29], знаходимо пару і для c , оскільки звук c трапляється в позиції *stric ga* [вимова – *strižga*] тощо. Сучасна мовна ситуація, що склалася на теренах поширення колишньої сербсько-хорватської мови, цілком підтверджує цю тезу. Наприклад, у чорногорській мові, сполученням *dj, tj, zj, sj* відповідають *đ, ć, ź, ś* (*đèvōjka, ćě rati, źènica, śènica*), вони, до речі, вже стали нормою вживання. Отже, тверді *dž, ć, ź, ś* мають свої м'які відповідники *đ, ć, ź, ś*. Зважаючи на це та враховуючи специфіку штокавської мовної системи, структуру чорногорської мови можна вважати заповненою, порівняно зі структурою сербської, хорватської чи боснійської мов. Останні, наприклад, фонем *ź, ś* не мають, щоправда, на ці звуки натрапляємо і в цих мовах, однак у певних позиціях. Хоч вони там не становлять окремих фонем, але з погляду системи мови їм властиві.

Зважаючи на характерні риси штокавських говірок – рефлекси давнього «*ятя*», – маємо кілька варіантів вимови (і написання): ікавський, екавський, екавський та ікавський: *riječka* [на письмі *rijeka*], *ričeka* [на письмі *rijeka*], *rěka, rika*. У Чорногорії поширеним є ще один варіант, де t і j (пов'язані з рефлексом «*ятя*») переходить у *ć, d* і $j - y$ *đ, z* і $j - y$ *ź, s* і $j - y$ *ś* [*ćě rati-tjě rati, đèvōjka - djèvōjka, źènica - zjènica, śènica - sjènica*] тощо.

У 2009 р. в «Офіційному кур'єрі» Чорногорської влади вийшов друком правопис чорногорської мови, у якому відображено її специфічні риси [8].

Чорногорська мова сьогодні є досить близька до сербської. Це мотивовано спільною культурою, православною релігією і тривалим проживанням у межах однієї держави (чи держав). З хорватською та боснійською мовою її єднає ікавська вимова давнього «*ятя*».

Відомий чорногорський мовознавець, професор університету в Нікшичі, академік В. Никчевич понад 30 років боровся за визнання чорногорської мови, за це в деяких політичних та наукових колах здобув титул «чорногорського сепаратиста». Його основоположні праці – це, передусім, два томи монографії «*Чорногорська мова*» (1993, 1997), правопис (1997) і граматики (2001). Зокрема, епіграфом до своєї книжки «*Пиши, як говориш*» він обрав відомі слова І. Андрича: «Мова є живою силою, з якою пов'язана не лише культура, а й саме існування народу» [9: 4]. Наведені

видання уже тривалий час трактують чорногорську мову як окрему, таку, що має соціолінгвістичне підґрунтя для свого існування.

В. Никчевич справедливо зазначає, що в основі чорногорської, сербської, хорватської та боснійської мов лежить єдина штокавська система, але, із соціолінгвістичного, мовно-етнічного, культурологічного й психологічного погляду, вони становлять окремі мови, що підтверджує власне мозаїка сербсько-хорватських діалектів. На відміну від чорногорської мови, якій властива однорідна діалектна база, у хорватській, окрім штокавського діалекту, є чакавський та кайкавський, а в сербській – прізенсько-тимоцький («прізенсько-тимоцькі діалекти значно відрізняються від [інших] штокавських», – цитує В. Никчевич Д. Брозовича) [10: 34–36]. Автор наводить твердження акад. Р. Катичича, який зазначає, що змішування між діалектами й говорами, на якому послідовно акцентують мовознавці, створює враження, що «не можна провести межі, яка відокремлювала б різні, хоча й близькі, споріднені мови» [10: 63–64]. За В. Никчевичем, мова характеризується не лише системою, про її існування свідчать генеза, спосіб, як вона виникла, розвиток, функції, які вона виконує, тобто вся її історія, все, що містить у собі такі лінгвістичні поняття, як історія мови, граматики, словниковий склад, діалектологія. Акцентування лише на системних ознаках, на думку науковця, залишає в тіні всі інші функції, які має виконувати мова і завдяки яким її розпізнають як національну. А це означає, що, будуючи системну структуру мови незалежно від народу, який є її творцем і носієм, способу існування та функціонування мови, ми знеособлюємо її та приводимо до зубожіння [11: 91–101]. Цей погляд В. Никчевич протиставляє поширеній думці про те, що чорногорці є частиною сербського народу, а отже, чорногорська мова – складова сербської. Це помилкове, на думку автора, переконання сформувалося під впливом «моногогенної» мовної теорії В. Караджича, а також тенденції до уніфікації кодифікованої норми сербсько-хорватської літературної мови, що наочно виявилася у граматиці О. Белича, де чорногорська – науково та офіційно – трактується як її складова частина [12: 38].

Наведемо факти з найближчого до нас історичного періоду та події, що стосуються проблем чорногорської мови від початку 90-х рр. ХХ ст. Чорногорський ПЕН-Клуб та Чорногорське товариство незалежних літераторів у середині 90-х рр. ХХ ст. офіційно виступили проти нейтралізації чорногорської мови, проти її денационалізації та асиміляції сербською мовою. Було опубліковано Декларацію Чорногорського ПЕН-Клубу, що мала назву «*Мова як вітчизна*». Матиця чорногорська саме в той час, коли було зроблено цю заяву, опублікувала перший том монографії В. Никчевича «*Чорногорська мова*», яка стала основою для викладання цієї мови в університетах і за межами держави [13: 9].

На проблемах охорони та збереження «малих» мов зосередив увагу Міжнародний конгрес ПЕН-Клубу, що відбувся 1993 р. в Сантьяго де Кампостелла. Ця найбільша у світі організація літераторів і видавців вказала на обов'язок міжнародних організацій (ЮНЕСКО та ін.) захищати мови, які перебувають під загрозою зникнення, визначивши для цього відповідні форми діяльності на національних та міжнародних рівнях. Спираючись на документ, ухвалений Міжнародним конгресом ПЕН-Клубу в Сантьяго де Кампостелла, на пропозицію Чорногорського ПЕН-Клубу, на найближчому 62-му Конгресі ПЕН-Клубу в Австралії (1998) обговорювали питання про заходи щодо захисту чорногорської мови та літератури [13: 9].

Водночас певна частина чорногорської інтелігенції, особливо та, що пов'язана з органами державного управління і просербсько зорієнтована, негативно реагувала

на ці події: «У Чорногорії також існують сепаратистські сили. Вони вже давно говорять про те, що чорногорці не є сербами, оголосили Мирославове євангеліє чорногорською культурною пам'яткою, підбурюють до відмови від кирилиці, вимагають автокефальної церкви, навіть почали видумувати чорногорську мову!» [14: 2–3]. Зазначимо, що на науковій конференції в Белграді та Цетіні 1993 р., присвяченій спадщині Петра II Петровича Негоша, висловлювалися думки на зразок: герої його «Гірського вінця» – це «чорногорці, частина сербського народу» [15: 39–40]. Принагідно зауважимо, що в Чорногорії до 2006 р. в офіційному використанні була сербська мова з ієкавською вимовою [16: 28–30], і сьогодні нею і далі послуговуються, незважаючи на офіційний статус чорногорської мови.

То якою ж мовою пишуть і розмовляють чорногорці? Сербські вчені Д. Петрович, Р. Симич, М. Ковачевич, М. Шчепанович, Р. Мароевич, нещодавно померлі Б. Брборич, П. Івич та інші досі твердять/твердили, що сербською. Цієї ж думки дотримуються, називаючи В. Никчевича та інших своїх противників «лінгвомеханіками» (лінгвомеханік – автор штучної мови, *ligvomehaničar*) чи «полілінгвістами» [17: 9], і деякі чорногорські мовознавці, зокрема Б. Остоїч, П. Газивода, С. Калєжич та ін. [18: 44–45]. Вони теж вважають, що мова, якою послуговувалися чорногорці й серби, є сербською, а отже, відмінною від мови хорватів та мусульман-босняків, що «означає заперечення чорногорців як нації» [13: 9].

Різні думки, пов'язані з існуванням/неіснуванням чорногорської мови, своїм підґрунтям мають контрверсійні погляди істориків та філологів, які стосуються походження чорногорців як окремого народу. Відомою є теза про те, що чорногорці – частина сербського народу [19: 10–11]. Протилежну думку висловлює В. Никчевич, стверджуючи, що існує спадковість у розвитку мови дуклян/зетчан/чорногорців. Термін «сербство» (від *serbi*), який використовували в Чорногорії, автор тлумачить як такий, що з'явився уже на початку XVII ст. у писемних пам'ятках і означав належність православних чорногорців до сербського патріархату в м. Печі (1557–1776), отже, як спільність із сербами на ґрунті православної віри. Тому науковець трактує це поняття як синонім до понять «сербська віра» (*srpska vjera*) та «сербський обряд» (*srpski obred*). Після 1833 р. у творах П. II Петровича Негоша з'явилося інше розуміння «сербства», яке означало належність не до народу чи нації, а до південнослов'янської діалектної спільноти (під впливом концепції В. Караджича). На думку В. Никчевича, це ще не означає, що чорногорці мають сербське походження.

Щодо оформлення чорногорців як нації, то існує теорія про те, що до Берлінського Конгресу (1878) вони були сербами (в національному й племінному сенсі), а лише опісля почала формуватися чорногорська національна ідентичність [19: 10], яку В. Никчевич вважає неправомірною. Чорногорську мову він виводить з неоднорідної штокавської діасистеми як складової частини також неоднорідної праслов'янської мови. Найспорідненішою з нею вважає відмерлу у XVIII ст. полабську мову. Сьогоднішня чорногорська мова, зазначає В. Никчевич, перебуває під впливом гомогенних тенденцій, а також диференціальних чинників. Завдяки цьому вона становить наддіалектний тип мови, у якому переважають спільні риси з деякими чорногорськими локальними говорами. У чорногорській мові автор виділяє три важливі складові:

– загальноштокавську (слов'янську), спільну для чорногорців, сербів, хорватів, мусульман-босняків, яку утворюють елементи південнослов'янського та праслов'янського походження;

– загальну, наддіалектну, найпоширенішу, яка містить чорногоризми, що виражають національну специфіку й особливості мови;

– чорногорські діалектизми та провінціалізми, або локалізми, які надають чорногорським говорам місцевого колориту [11: 94].

М. С. Лалевич так характеризує дві складові (загальну, наддіалектну, і чорногорські діалектизми та провінціалізми): «усі вони, чорногоризми, надають кольору, колориту, автентичності вислову, слову, мові, а звідси й специфічність, достовірність, яку ні з чим не можна порівняти» (цит. за: [19: 11]). Як окрема мова, чорногорська охоплює так зване новоштокавське фольклорне койне, тип мови з ієкавською вимовою, яку В. Караджич підніс на найвищий шабель, поставивши над сербською (єкавською) літературною мовою, від котрої вона є старшою. Чорногорську мову задокументовано в найкращих літературних зразках, серед яких твори П. П. Петровича Негоша, що порівнюються за їхнім значенням для чорногорців зі значенням творчості італійських письменників для італійців, переважно з Данте, а творчість Ст. Любиші – із творчістю Бокаччо: «Данте є Негош, наш Бокаччо – Любиша» [20: 10].

Чорногорські лінгвісти вже робили певні кроки щодо кодифікації чорногорської мови. Було опубліковано «Правопис чорногорської мови» [21], граматику [22], авторами якої є вже згаданий вище В. Никчевич, укладено словник її характерної лексики. Чорногорською мовою публікуються періодичні видання: журнали «Doclea», «ARS», «Crnogor(a)c(i)», «Crnogorski knjizevni list», «Matica», «Lingua Montenegroina». Уже багато років чорногорську мову (замість сербської) намагаються ввести до списку предметів для викладання у школі, відбуваються наукові симпозиуми, конференції, присвячені проблемам кодифікації мови та її особливостям на тлі інших слов'янських мов: «Мови як визначники культурної ідентичності на теренах колишньої сербсько-хорватської/хорватсько-сербської мови» (Подгориця, 14–15 жовтня 1997 р.), «Штокавські літературні мови у сім'ї стандартних слов'янських мов» (Подгориця, 24–25 листопада 2000 р.), «Norma i kodifikacija crnogorskog jezika» (Podgorica, 2004 р.) та ін. Найважливіші твори Петра П. Петровича Негоша: «Gorski vijenac», «Lažni car Šćerpan Mali» і «Luča mikrokozma» уперше адаптовано до правопису чорногорської мови. На початку 2008 р. створено Раду з питань стандартизації чорногорської мови. Тож є всі передумови для вирішення питання статусу чорногорської мови як офіційної в незалежній Чорногорії. Найважливіша роль у цих здобутках належить академіку В. Никчевичу та його учням.

Звернімо увагу і на функціонування чорногорської мови та порівняймо його з іншими мовами штокавської діасистеми. І так, чорногорська мова охоплює десять сфер: художню літературу, періодику, освіту, адміністрацію, науку, культурні та інші установи, церкву, театр, радіо, телебачення (див. табл. 1).

Окремі з наведених сфер (йдеться про культурні та інші установи чи театр тощо) переважно не беруться до уваги в процесі дослідження літературних мов націй з досить тривалим періодом існування, оскільки загальновідомо, що кожна нація, зокрема слов'янська, має свій професійний національний театр, а також культурні установи. Однак, зважаючи на соціолінгвальну ситуацію, що склалась у новостворених державах, де мовні різновиди, колись локального характеру, почали трактуватися як національні мови, ці сфери для нас також цікаві, оскільки саме в культурних установах на зазначених теренах зазвичай зароджувались тенденції до мовної ідентифікації, які згодом завершилися створенням нових мовних проєктів. Такою, наприклад, була діяльність Матиці чорногорської, Чорногорського ПЕН-Клубу та

Товариства незалежних літераторів – для чорногорців, загребського мовного товариства, згуртованого навколо часопису «Мова», та Матиці хорватської – для хорватів, Матиці босняків – для босняків-мусульман.

Як видно з таблиці 1, мови, які набули статусу офіційних (чи державних), мають можливості для використання в усіх галузях життя у своїх державах. Одержання такого статусу чорногорською мовою на сьогодні, на жаль, демонструє (див. табл. 1), що їй поки що не вдається в мовному сенсі повністю охопити освіту, науку та засоби масової інформації, оскільки в адміністративній сфері і далі функціонує сербська мова.

Таблиця 1

Функціональний спектр штокавських мов

Сфера	Сербська	Хорватська	Боснійська	Чорногорська
Худ. література	+	+	+	+
Періодика	+	+	(+)	+/-
Освіта	+	+	(+)	+/-
Адміністрація	+	+	(+)	-
Наука	+	+	(+)	+/-
Культ. установи	+	+	+	+
Церква	+	+	+	+
Театр	+	+	+	+
Радіо	+	+	(+)	+/-
Телебачення	+	+	(+)	+/-

Примітка. Знак + – використання мови у певній сфері; (+) – використання офіційної мови разом з іншими, теж офіційними мовами; знак +/- – неповне охоплення мовою певної сфери; знак – неохоплення мовою певної сфери.

Влада Республіки, як ми зазначили вище, сформувала Раду з питань стандартизації чорногорської мови, завданням якої було укласти правопис, граматику та словник. Робота над граматику майже завершена. Дивує той факт, що упродовж того короткого періоду, поки завершиться робота Ради з питання укладання важливих посібників з чорногорської мови, не використовують правопису і граматики В. Никчевича, який є засновником наукової монтенегрістики, що відразу відкрило б шлях чорногорській мові. Досі у зазначених сферах дотримуються сербського правопису.

Щодо питань чорногорської мовної проблематики, то особливо важливу роль відіграв міжнародний науковий симпозіум «Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika», який 2004 р. організував Інститут чорногорської мови і мовознавства в м. Цетинє, де відомі усьому світу славісти підтримали нормування специфічних чорногорських мовних особливостей та запровадження цієї мови в державі як офіційної. З усіх учасників лише два сербські лінгвісти (Radmilo Marojević i Branislav Brborić) не підтримали існування окремої чорногорської мови. Отже, чорногорську мову від інших мов

штокавської діасистеми відрізняє ще й те, що, попри наявність опису норм, чорногорську мову не введено в загальне використання в Чорногорії, хоча сьогодні вона має статус офіційної.

Цікаво, що соціологічне опитування серед мешканців Чорногорії, яке ми провели ще 2001 р., показало, що чорногорська мова найближчим часом здобуде статус офіційної. За такий її статус тоді висловилося 87% опитаного дорослого населення, 57% студентів, 77% учнів старших класів (використовували анкетування респондентів). За статистичними підрахунками, методом безповторної вибірки 76% мешканців країни уже тоді були прихильниками чорногорської мови як офіційної (похибка вибірки становила $\pm 6,7\%$) [27].

Підсумовуючи викладене, з'ясуємо функції, які має виконувати стандартна мова у спільнотах з урахуванням деяких сучасних соціолінгвістичних теорій:

- *об'єднання*: поєднувати різні діалекти; уможливлувати ідентифікацію особистості з колективом, у нашому випадку – з національною спільнотою;
- *відмежування*: протиставлятися іншим мовам, визначати національну ідентичність, налагоджувати у спільноті емоційні зв'язки;
- *престижу*: свідчити про високу суспільну організацію спільноти, можливість створення національної держави, яка забезпечує рівноправність з іншими мовами;
- *регулювання відносин*: запроваджувати кодифіковані норми, що є мірилом правильності, давати змогу оцінити варіанти, які вживаємо, забезпечувати в певному сенсі свідоме існування норми [28: 120].

Стандартна мова (англ. *standard language*, нім. *Standardsprache*), за П. Хіллом та В. Леманом, – це «мова, що диференціюється «омніваленцією» (інша назва «поліваленсія» – це те, що пропонує для кожної галузі діяльності як характеристики сучасного суспільства прийнятний функціональний стиль), має чітку закодовану та надрегіональну норму» [29: 155–163]; за Д. Брозовичем, – це «соціолект з ясною нормою (розподілом на правильне і неправильне), призначений для використання в державній адміністрації, школах, повсякденному спілкуванні й художній літературі...», «автономний вид мови, завжди нормований та функціонально полівалентний» [3: 28]. Празькі лінгвісти сформулювали й деякі вимоги до стандартної мови: з одного боку, це еластична стабільність, певний ступінь кодифікації чи норми, наявної у граматиці й словнику, посиленої контролем над мовленням і письмом (особливо у процесі навчання), а з іншого – механізм, який уможлилював би модифікацію й розвиток з огляду на лексику, стилістику та синтаксис [30]. Важливою особливістю стандартної мови є її інтелектуалізація, такий ступінь розвитку, який робить можливим створення точних абстрактних понять (інтелектуалізація проходить три ступені: зрозумілості (на рівні розмовної мови), визначення (на рівні практичних технологій застосування) і точності (на рівні наукової мови) [31: 119].

З одного боку, стандартна мова діє як норма, більше чи менше віддалена від дійсної, функціональної мови (тут вона наближається до традиційної *langue*), а з іншого – спирається на деякі наявні варіанти і в тому сенсі є суспільно визначеною. Вона тісно пов'язана з літературною традицією (для прикладу, мова письменників-класиків надзвичайно близька до неї або навіть така сама). В ідеалі стандартна мова здатна задовольняти усі вимоги сучасного суспільства. Як специфічний соціолект з експліцитною нормою, вона «пристосована до різних форм

суспільної комунікації, особливо у сфері державного управління, освіти, засобів масової інформації і частково – у літературі» [32: 49].

Отже, постає питання, наскільки чорногорська мова (та інші мови, які виникли після розпаду Югославії) здатна виконувати всі наведені функції, тобто як вона функціонуватиме після процесів нової кодифікації та запровадження мовної норми. У колишній Югославії були спроби захистити автентичність народної мови: йдеться про назву мови, обґрунтування відмінностей мовних норм [33: 83]. Зараз ці чинники враховано в новому правописі та проекті граматики. Сучасна усна мовна практика чорногорців надзвичайно близька до її діалектної основи. І норма чорногорської мови, яка на сьогодні описана, базується саме на ній. Проте ця норма ще не запроваджена в загальне використання в Чорногорії, незважаючи на офіційний статус чорногорської мови (у низці сфер і надалі функціонує сербська мова).

Новий час, окрім цих, поставив на порядок денний низку нових, не менш важливих питань і загострив потребу пошуку обґрунтованих рішень у галузі мовної політики, які задовольняли б усіх членів мовних і державних спільнот. Мова перебуває у стані перелому. Її треба розвивати та вдосконалювати, зважаючи на її особливості.

Перспективи нових досліджень у цій галузі вбачаємо в аналізі подальших дій монтенегристів щодо кодифікації чорногорської мови та нових рішень чорногорської влади в царині мовної політики.

1. *Baotić J.* Standardni jezici štokavskog narječja / J. Baotić // Simpozij o bosanskom jeziku (Zbornik radova). – Sarajevo, 1999. – S. 89–96.
2. *Степанов Г. В.* Социально-географическая дифференциация испанского языка Америки на уровне национальных вариантов / Г. В. Степанов // Вопросы социальной лингвистики. – Л.: Наука, 1969. – С. 308–318.
3. *Brozović D.* Standardni jezik / D. Brozović. – Zagreb: Matica hrvatska, 1970. – 179 s.
4. *Радовановић М.* Фазе (дез)интеграције српске стандарднојезичке норме / М. Радовановић // Српски језик – Београд, 1996. – Св. 1/2. – С. 400–408.
5. *Jezik na križu* // *Vijenac*. – 1999. – Br. 136. – 20. svib. – S. 17–32.
6. *Brozović D.* O funkcioniranju jezika u jugoslavenskoj federaciji (Sociolingvistička situacija u jednoj višenacionalnoj evropskoj zajednici) / D. Brozović // *Književni jezik*. – 1985. – Br. 14/2. – S. 65–85.
7. *Katičić R.* Jezikoslovni ogleđi / R. Katičić. – Zagreb: Školska knjiga, 1971. – 220 s.
8. *Vasiljeva Lj.* Srednjojužnoslavenski jezici u sinkroniji i dijakroniji / Lj. Vasiljeva. – Osijek: CKD «M – M», 2010. – 221 s.
9. *Nikčević V.* Piši kao što zboriš. Glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika / V. Nikčević. – Podgorica: CDNK, 1993. – 87 s.
10. *Nikčević V.* Štokavski dijasistem / V. Nikčević. – Cetinje: Matica crnogorska, 1998. – 104 s.
11. *Nikčević V.* Crnogorski jezik / V. Nikčević // *Pošetnik o Crnoj Gori i Crnogorstvu*. – Cetinje: CDNK, 1996. – S. 91–101.
12. *Nikčević V.* Reagovanje / V. Nikčević // *Monitor*. – 1996. – 26. jul. – S. 3.
13. *Perović S.* Politički simpozijumi o jeziku. Lingvomehaničari / S. Perović // *Liberal*. – 1990. – 20. okt. – S. 9.
14. *Nikčević V.* Asimilacija i disimilacija / V. Nikčević // *Monitor*. – 1996. – 26. jul. – S. 2–3.
15. *Nikčević V.* Bliski ali različiti / V. Nikčević // *Monitor*. – 1996. – 26. jan. – S. 38–40.

16. Брборић Б. Предисторија и социолінгвистички аспекти / Б. Брборић // Српски језик на крају века. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1996. – С. 17–35.
17. Ostojić B. Književni jezik u Crnoj Gori i Vukova reforma / B. Ostojić // Vuk Stefanović Karadžić i Crna Gora. – Titograd : Univerzitetska reč, 1987. – S. 25–37.
18. Gazivoda P. Jezičke vjetrometine / P. Gazivoda // Monitor. – 1997. – 21. nov. – S. 44–45.
19. Radončić S. Intervju. Crnogorski je superiorniji od srpskog / S. Radončić // Liberal. – 1995. – 20. okt. – S. 10–11.
20. Rotković R. Kodifikacija crnogorskog jezika / R. Rotković // Doclea. – Podgorica, 1994. – Br. 3. – S. 4–11.
21. Nikčević V. Pravopis crnogorskog jezika / V. Nikčević. – Cetinje : Matica crnogorska, 1996. – 469 s.
22. Nikčević V. Gramatika crnogorskog jezika / V. Nikčević. – Podgorica : DANU, 2001. – 586 s.
23. Белл Р. Т. Социолінгвистика: цели, методи, проблеми / Р. Т. Белл. – М. : Прогресс, 1980. – 318 с.
24. Program Matice crnogorske. – Podgorica : Matica crnogorska, 1999. – 87 s.
25. Statut Udruženja nezavisnih književnika Crne Gore. – Cetinje : UNKCG, 1998. – 18 s.
26. Matica hrvatska 1842–1997. – Zagreb : Matica hrvatska, 1997. – 96 s.
27. Васильева Л. П. Штокавські літературні мови: проблеми становлення, розвитку, сучасний стан / Л. П. Васильева. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 343 с.
28. Gavrin P., Mathiot M. Problem in Language and Culture / P. Gavrin, M. Mathiot // Readings in the Sociology of Language. – Paris : The Hague, 1968. – S. 48–57.
29. Hill P., Lehmann V. Glossary / P. Hill, V. Lehman // Standard language in the Slavic Word. – München, 1988. – S. 155–163.
30. Пражский лингвистический кружок : сб. науч. тр. – М. : Прогресс, 1967. – 558 с.
31. Piotrowski A. Ziółkowski M. Zróźnicowanie językowe a struktura społeczna / A. Piotrowski. – Warszawa, 1976. – 177 s.
32. Škiljan D. Jezična politika / D. Škiljan. – Zagreb : Školska knjiga, 1988. – 250 s.
33. Bundyk Z. Hrvatski jezik u odnosu na kulturne promjene / Z. Bundyk // Język wobec przemian kultury. – Katowice, 1977. – S. 81–89.

MONTENEGRIN LANGUAGE TODAY (SOCIOLINGUAL ASPECT)

Liudmyla Vasylyeva

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
milav2000@yahoo.com*

The article provides account of the development of Montenegrin language as official language related to independent status of Montenegro. Council for Standardization was established in 2008 in order to settle language issues. «Official Courier» of Montenegro government with assistance of the Ministry of Education and Science of Montenegro published the orthography of the Montenegrin language where a range of specific features was presented. Though, in fact, two languages – Serbian and Croatian – are currently functioning in the country.

Key words: Montenegrin language, official, standard language, Shtokavian system, linguistic norm.

**ЧЕРНОГОРСКИЙ ЯЗЫК СЕГОДНЯ
(СОЦИОЛИНГВАЛЬНЫЙ АСПЕКТ)****Людмила Васильева**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина
milav2000@yahoo.com*

В статье раскрыто современное состояние развития черногорского языка как официального в связи с получением Черногорией статуса независимого государства. Для решения языковых вопросов в государстве в 2008 г. создан Совет по вопросам стандартизации. В «Официальном курьере» при содействии Министерства образования и науки Черногории опубликована орфография черногорского языка, где нашел отражение ряд ее специфических признаков. Однако до сих пор в стране фактически функционируют два языка: сербский и черногорский.

Ключевые слова: черногорский язык, официальный, стандартный язык, штокавская система, языковая норма.

Стаття надійшла до редколегії 17.06.2010

Прийнята до друку 17.09.2010